

29. Rufete Andreu M. La depresión vista por el cine español (1975–1995) / Manuel Rufete Andreu // Cultura de los cuidados: Revista de enfermería y humanidades. – 1998. – N.4. – P.15–20.

30. Rostockaja L. V. Linija voshozhdenija novogo kino / L. V. Rostockaja // Ispanija. Anfas i profil / pod red. V. L. Vernikova. – M.: Ves Mir, 2007. – S.427–440.

**Godlevska V. Y.**, doctor of historical Sciences, Professor, Vinnitsa national technical University, Department of political Sciences (Ukraine, Vinnitsa), maolpava@yandex.ru

#### The development of the Spanish culture in the conditions of consolidation democracy (1982–1996): historiographical review

*In the last quarter of the twentieth century Spain has made the successful transition to a democratic society. In addition to the changes in the political and socio-economic spheres, significant changes have affected the Spanish culture. Essential to the scientific practice of historical research is the description and analysis of the historiographical literature. We have analyzed the scientific literature, which highlights the General aspects of the development of Spanish culture, especially the development of literature, fine arts and architecture, theater and cinema. The author used comparative-historical, typological, historical and systematic methods, allowing with sufficient completeness, accuracy and reliability to process the foreign research on the problem of the development of Spanish culture.*

**Keywords:** Spain, democratization, historiography, cultural development.

**Годлевская В. Ю.**, доктор исторических наук, профессор кафедры общественно-политических наук, Винницкий национальный технический университет (Украина, Винница), maolpava@yandex.ru

#### Развитие испанской культуры в условиях консолидации демократии (1982–1996 гг.): историографический обзор

*В последней четверти XX в. Испания осуществила успешный переход к демократическому обществу. Кроме изменений в политической и социально-экономической сферах, существенные преобразования коснулись испанской культуры. Важное значение для практики научного исторического исследования имеет описание и анализ историографической литературы. Нами проанализирована научная литература, в которой освещаются общие аспекты развития испанской культуры, особенности развития литературы, изобразительного искусства и архитектуры, театра и киноискусства. Автором были использованы сравнительно-исторический, типологический, историко-системный методы, что позволило с достаточной полнотой, точностью и достоверностью обработать имеющиеся зарубежные научные исследования по проблеме развития испанской культуры.*

**Ключевые слова:** Испания, демократизация, историография, культурное развитие.

\* \* \*

УДК 327(410)«1990»

**Коваленко Л. В.**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Запорізький національний університет (Україна, Запоріжжя), kovalenkoznu@gmail.com

#### ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЦЬКОЇ (13 ЛЮТОГО – 5 ТРАВНЯ 1990 Р.)

Досліджено офіційну політику Великої Британії щодо німецького об'єднання у період з Оттавської зустрічі у лютому 1990 р. до реалізації курсу під час дипломатичних переговорів у форматі «2+4» в травні–вересні 1990 р. Автор статті на основі аналізу розсекречених документів Форін Офісу, застосування компаративного, проблемно-хронологічного методу доходить до висновку, що розроблений протягом першої половини 1990 р. британський курс щодо об'єднання ФРН та НДР полягав у підтримці членства об'єднаної Німеччини в НАТО з добровільним зреченням альянсу розміщувати на території колишньої НДР німецької збройної сили; вимогах гарантування з боку об'єднаної Німеччини існуючих кордонів та підтримки входження Східної Німеччини до складу ЄС. Не дивлячись на наявну скептичну позицію М. Тетчер щодо проблемних питань німецького об'єднання, спостерігався перехід прем'єр-міністра від уповільнюючої тактики щодо німецького об'єднання до допомоги у вирішенні проблемних питань з СРСР та Польщею.

**Ключові слова:** об'єднання, переговори «2+4», кордони, прем'єр-міністр, Форін офіс.

Демократичні революції в країнах Центральної і Південно-Східної Європи, крах СРСР і ліквідація «соціалістичного табору» були одними з переломних

моментів у розвитку міжнародних відносин ХХ ст. За умов того, що німецька територія була одним з головних плацдармів прямого протистояння Сходу та Заходу з моменту завершення Другої світової війни, вивчення процесу створення єдиної Німеччини досі привертає увагу багатьох істориків. Святування 25 річниці об'єднання Німеччини в 2015 р. ставить перед дослідниками завдання в черговий раз звернути увагу на проблему врегулювання зовнішніх аспектів об'єднання країни, позбутися «лакун» в досліджуваній сфері. Виходячи з того, що Велика Британія була однією з країн, що приймала участь у міжнародному врегулюванні об'єднання ФРН та НДР, вважаємо актуальним звернути увагу на розробку її політики щодо досягнення німецької єдності.

Констатуючи відчутну активізацію інтересу українських істориків до європейської політики Великої Британії другої половини ХХ ст. (роботи Т. О. Гогунської [1], В. Ю. Крушинського [7], О. А. Неприцького [8], Н. Л. Яковенко [9; 10] та ін.), зазначимо, що дослідження політики цієї країни щодо об'єднання Німеччини у вітчизняній історіографії тільки починаються. В рамках дисертаційного дослідження А. М. Каракуца, присвяченого проблемі формування політичного курсу чотирьох великих держав щодо об'єднання Німеччини, визнавалося розходження в офіційному курсі Великої Британії між прем'єр-міністром та Форін офісом, однак в роботі не була простежена еволюція їх позиції. Помилково дослідник констатував, що на початку 1990 р. для Великої Британії перспектива появи німецької держави була неприйнятною, «до літа 1990 р. прем'єр-міністр Великої Британії змінила свою непримиренну позицію» щодо об'єднання Німеччини, а механізм переговорів у форматі «2+4» був розроблений виключно з ініціативи Вашингтону та Бонну [2, с. 11, 15]. Опрацювання розсекречених документів Форін офісу дозволяє внести корективи у концепцію А. М. Каракуца з даних питань.

Виходячи з недостатньої наукової розробки проблеми формування зовнішньополітичного курсу Великої Британії стосовно об'єднання ФРН та НДР, в даній статті автор спробує визначити основні складові офіційного курсу країни до німецького об'єднання з Оттавської зустрічі у лютому 1990 р. до реалізації курсу в ході дипломатичних переговорів у форматі «2+4» в травні–вересні 1990 р. (еволюції політики Великої Британії щодо німецького об'єднання у 1989 р. присвячені попередні статті автора [3; 4]).

Розвиток подій у НДР на початку 1990 р., винесення Г. Кодем пропозиції щодо створення німецького економічного і валютного союзу, обговорення німецькими офіційними колами можливості використання статті 23 Основного Закону задля приєднання НДР до ФРН свідчили про значне прискорення німецького об'єднання. Необхідність вчасного реагування на хід подій і потреба врегулювання зовнішніх аспектів німецького об'єднання вимагали розробки певного формату дипломатичних зустрічей, під час яких були б вирішені проблемні питання. Дослідження автора статті показує, що за наявності поширеної в історіографії тези про авторство формули «2+4» американською стороною, на початок лютого 1990 р. як в американських, так і в британських політичних колах паралельно розглядалася можливість зібрання в форматі «2+4» [5].

Досліджуючи позицію британського керівництва щодо проблемних питань німецького об'єднання, перш за все

слід звернути увагу на позицію прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер щодо системи безпеки в Європі. Під час чергової зустрічі міністрів закордонних справ країн НАТО в м. Торнбері 7 червня 1990 р. британський прем'єр-міністр виступила з промовою, в якій зазначила, що «здатність запобігти війні, призупинити комунізм і надавати надію людям за Залізним занавісом були досягненнями, що робили НАТО безсумнівно «найбільш успішним альянсом в історії...»; НАТО стало фундаментом для всього, що ми любимо: нашої свободи, нашого правління закону, нашого процвітання» [25, с. 199].

Виходячи з підтримки сильного альянсу, М. Тетчер вбачала основою цього продовження перебування об'єднаної Німеччини в складі НАТО. На запитання, яке прозвучало в палаті обшин щодо ставлення прем'єр-міністра до демілітаризованої об'єднаної Німеччини, М. Тетчер відповіла: «Я не думаю, що повна демілітаризація Німеччини... може сприяти безпеці» [26, col. 143]. На її погляд, така політика могла призвести до створення вакууму в центрі Європи, що наражало б на небезпеку Західну Європу з можливим колапсом альянсу, оскільки «Британія, Німеччина і Сполучені Штати представляли реальну силу НАТО» [30, с. 785]. До того ж за таким сценарієм США могли бути відсунуті від європейських справ, і, на думку британського лідера, це негативно вплинуло б на стан європейської безпеки.

Відомо, що СРСР на переговорах «2+4», щоб запобігти перебуванню об'єднаної Німеччини в НАТО, представив різні варіанти, серед яких окрім нейтралітету, було і перебування об'єднаної Німеччини в двох альянсах – НАТО і ОВД. На запитання «Чи може об'єднана Німеччина залишатися в обох союзах?» М. Тетчер 12 червня 1990 р. в палаті обшин зазначала: «Я дуже сумніваюся, чи може одна держава бути членом двох різних пактів... Федеральна Республіка Німеччина є вірним членом НАТО. Східна Німеччина приєднується... до Західної Німеччини за статтею 23. З цього слідує, що вся Німеччина продовжуватиме бути вірним членом НАТО» [26, col. 139/140]. Як бачимо, жоден з радянських варіантів не був прийнятним для британського прем'єр-міністра.

М. Тетчер під час зустрічі з Г.–Д. Геншером 14 лютого 1990 р., у телефонній розмові з Дж. Бушем–ст. 24 лютого 1990 р., на саміті з американським президентом 12 квітня 1990 р. на Бермудах акцентувала увагу на важливості продовження перебування об'єднаної Німеччини в НАТО. Виступаючи під час Кьонігсвінтерської конференції в Кембриджі 29 березня 1990 р. за участю Г. Коля, британський прем'єр-міністр серед основних факторів забезпечення безпеки на Заході зазначала: «Об'єднана Німеччина залишиться частиною НАТО; американські та інші війська, розташовані в Німеччині, залишаться на її території, хоча ми сподіваємося на зменшення їх кількості; НАТО продовжуватиме мати ядерну зброю, що знаходитиметься в Німеччині» [16, с. 130–131].

Відсутність принципових розбіжностей у поглядах М. Тетчер із західними союзниками в питанні членства об'єднаної Німеччини в НАТО направило увагу британського прем'єр-міністра на незговірливий СРСР. Оскільки призупинити об'єднання Німеччини М. Тетчер вбачалося вже неможливим (спроби нею робилися до кінця березня 1990 р.), необхідно було забезпечити такий розвиток подій, щоб об'єднання не відбулося

за радянськими вимогами. Маючи добрі стосунки з М. С. Горбачовим, М. Тетчер намагалася переконати його прийняти можливість членства об'єднаної Німеччини в НАТО.

З іншого боку, М. Тетчер підтримала пропозиції США щодо зміни НАТО, що могло підштовхнути СРСР прийняти членство об'єднаної Німеччини в альянсі. Під час зустрічі на Бермудах у квітні 1990 р. М. Тетчер погодилася з пропозицією Дж. Буша–ст. провести спеціальний саміт НАТО для обговорення майбутньої стратегії НАТО. Розглядаючи позицію британського прем'єр-міністра відносно членства об'єднаної Німеччини в НАТО слід зазначити, що вона знаходилася в одній площині з поглядами розробників зовнішньополітичного курсу в Форін офісі. У розробленому на початку лютого 1990 р. проекті «Німеччина і НАТО» Форін офіс розглянув 3 варіанти для продовження німецького членства в НАТО.

*Перший варіант* передбачав те, що об'єднана Німеччина в НАТО мала залишитися повним членом інтегрованої військової структури. Американські, британські та інші збройні сили могли розгортатися на території колишньої НДР. На думку експертів перевагою цього варіанту було те, що в разі прийняття всіма провідними країнами в Європі, міг би призвести до остаточного розв'язання німецької проблеми, посилив би НАТО з включенням додаткової території і населення. Однак відзначалося, що це був найбільш принизливий і загрозливий варіант для Радянського Союзу, оскільки лінія фронту в будь-якому майбутньому конфлікті пересувалася б ближче до радянської території. До того ж варіант був достатньо дорогим, оскільки НАТО мав би інвестувати нову інфраструктуру, щоб втілити нову стратегію щодо захисту колишньої території НДР [14, с. 282–283].

*Другий варіант* проекту передбачав, що Німеччина залишатиметься членом НАТО, однак НАТО добровільно зречеться розміщувати ненімецькі збройні сили на території колишньої НДР. Північноатлантичний договір покриватиме всю німецьку землю. Інтегрована військова структура, включаючи американські та британські війська продовжуватимуть діяти в Західній частині Німеччини. Однак у відношенні до території колишньої НДР НАТО (чи сама Німеччина) мають зобов'язатися, що західні збройні сили не розгортатимуться і не проводитимуть навчання в мирний час, кількість німецьких сил на цій території буде чисельно визначена і не буде частиною інтегрованої військової структури, існуватиме перехідний період, під час якого радянські війська будуть виведені.

Серед переваг другого варіанту визначалося: непросування НАТО на схід, що було б більш прийнятним для М. С. Горбачова; можливість американським, британським та іншим військам залишитися в Західній Німеччині (у зменшеній кількості); закріплення Німеччини в альянсі шляхом, який міг би (на відміну від першого варіанту) бути прийнятним для Радянського Союзу. Основним недоліком вказаного варіанту визнавалося необхідність спеціального механізму для захисту території колишньої НДР... «Триваючий рудиментарний поділ німецької території, навіть якщо ці механізми будуть прийняті Німеччиною та іншими союзниками по НАТО» [14, с. 283–284].

*Третій варіант* передбачав, що Німеччина залишатиметься членом НАТО, однак вийде з інтегрованої військової структури альянсу. Всі розміщені військові

сили повинні були б покинути територію Німеччини, заборонялося б проводити спільні навчання НАТО та розміщувати ядерну зброю альянсу. Перевагою варіанту вважалося те, що радянські війська мали б бути виведені з території НДР. Однак, на думку експертів Форін офісу, цей варіант був «настільки поганий, як і німецький нейтралітет. Ми досі будемо мати зобов'язання захищати Німеччину». Збройні сили США мали б бути виведені з Німеччини. Деякі змогли б залишитися десь в Європі (Велика Британія чи Італія), однак більшість повинні були б повернутися до США. Німеччина не буде повністю укорінена на Заході [14, с. 284].

За рахунок того, що другий варіант найкраще враховував інтереси німців, Радянського Союзу і відповідав стратегічним цілям Великої Британії, Форін офіс вирішив проводити обговорення з союзниками щодо підтримки саме цього варіанту – членства об'єднаної Німеччини в НАТО з добровільним зреченням альянсу розміщувати на території колишньої НДР німецькі збройні сили. Ознайомившись з проектом «Німеччина і НАТО», М. Тетчер підтримала запропонований другий варіант «як єдиний можливий з трьох» і погодилася, щоб міністр закордонних справ підтримував цей варіант при обговореннях з колегами в Оттаві [20, с. 285].

Розглядаючи ставлення британського прем'єр-міністра до питання зміни польсько-німецьких кордонів, слід зазначити її безкомпромісну позицію з даного приводу в наданні підтримки польському уряду. Показовим є той факт, що серед колишніх військових союзників, прем'єр-міністр Польщі Т. Мазовецький в серії своїх візитів першим обрав саме Лондон. Під час зустрічі М. Тетчер погодилася з необхідністю підписання мирного договору і зазначила, що польський кордон має бути підтверджений по Одер-Нейсе [27, с. 196].

У численних виступах у лютому – березні 1990 р. М. Тетчер доводила, що запорукою стабільності в Європі та заспокоєння польського уряду є затвердження кордонів польсько-німецьким договором. Намагаючись вплинути на німецьку владу, під час зустрічі з Г.-Д. Геншером 14 лютого 1990 р., М. Тетчер передавала занепокоєння Т. Мазовецького та переконувала в необхідності прийняти відповідні заходи [21, с. 295]. Вітаючи декларацію бундестагу ФРН про відсутність вимог до Польщі, в листі Г. Колю від 7 березня 1990 р. М. Тетчер підкреслювала свою згоду, що кордон має бути повністю захищеним і гарантований договором. Прем'єр-міністр вітала намір двох урядів і парламентів видати офіційні заяви про гарантування кордонів зразу ж після виборів в НДР і підкреслювала важливість підписання договору після об'єднання [23, с. 327].

В інтерв'ю журналу «Шпігель» від 26 березня 1990 р. знаходимо твердження М. Тетчер, що в разі неготовності Німеччини надати гарантії Польщі, Велика Британія надасть їх сама [11, с. 183]. Така політика розходилася з поглядами Форін Офісу, де доводили, що Британія не повинна знову брати такого роду зобов'язання, які втягнули країну у війну в 1939 році.

Маючи за мету уповільнити процес німецького об'єднання, максимально розширивши склад учасників переговорів «2+4» в обговореннях німецького об'єднання за рахунок Польщі, М. Тетчер надавала підтримку польській ініціативі [18, с. 101]. Не дивлячись на те, що спроби ввести Польщу в якості повноправного члена в

переговори «2+4» не мали успіху, М. Тетчер допомогла забезпечити участь Польщі в цьому переговорному процесі принаймні тоді, коли торкалися її інтересів.

Порівнюючи позицію прем'єр-міністра з поглядами фахівців Форін офісу, слід відзначити єдність у вимогах гарантування об'єднаною Німеччиною існуючих кордонів. Оскільки потсдамська угода не закрила питання польських кордонів до мирного врегулювання, а всі угоди, що визнавали кордон після того, мали тимчасовий характер, у Форін офісі сформувалося переконання про необхідність заключення договору між Польщею та об'єднаною Німеччиною.

З приводу розширення учасників переговорів «2+4» за рахунок Польщі фахівці зовнішньополітичного відомства Великої Британії навпаки займали критичну позицію. Так, заступник голови відділу політичного планування Форін офісу Дж. Пауелл зазначав: «Ми не хотіли, щоб Польща ставала повним членом «2+4», однак ми хотіли звертатися до них, щоб вони не почували себе покинутими» [18, с. 176].

Загалом, розглядаючи позицію британських офіційних кіл щодо проблеми німецького об'єднання протягом 1990 р., слід акцентувати зміну загального підходу М. Тетчер до цієї проблеми. Якщо ще 12 лютого 1990 р. під час зустрічі з Т. Мазовецьким М. Тетчер висловлювалася за те, щоб існував перехідний період до завершення німецького об'єднання, який «мав бути якнайменше 7 років» [27, с. 196], то визначення формату міжнародних обговорень німецького об'єднання «2+4» в Оттаві, вибори в березні 1990 р. в НДР сприяли зміні застарілої концепції несприйняття та намагання уповільнити німецьке об'єднання до неохочого його прийняття.

3 березня 1990 р. М. Тетчер стала проявляти більш м'яку позицію щодо німецького об'єднання. Ці зміни знайшли відображення і під час зустрічі 30 березня 1990 р. М. Тетчер з Г. Колем. Британський прем'єр-міністр виступила з підтримкою німецького об'єднання, погодившись з канцлером, що «об'єднана Німеччина має бути членом НАТО, ... що мають бути розроблені механізми, за якими радянські війська залишатимуться в НДР на перехідний період» [24, с. 367]. Канцлер ФРН був дуже здивований дружнім налаштуванням М. Тетчер, і це знайшло відповідне відображення на сторінках мемуарів політика [19, с. 340–343]. Шукаючи причини такої зміни в ставленні М. Тетчер до об'єднання ФРН та НДР, окрім згаданих факторів, слід зазначити і можливість дотримання прем'єр-міністром порад експертів секретного Чекверського семінару 25 березня 1990 р. (питання більш детально висвітлено в публікації автора) [6].

Однак повне зняття розбіжностей між Г. Колем і М. Тетчер не спостерігається в цей час, що можна пояснити різним ставленням до проблеми подальшого розвитку європейської інтеграції. На противагу Г. Колю, М. Тетчер не виступала прибічницею федеральної Європи, вважаючи рух до неї підривом суверенітету Великої Британії як національної держави. Введення єдиної валюти, на думку британського прем'єр-міністра, вражало в саме серце національного суверенітету. Додатковою загрозою суверенітету була спроба захоплювати політичний союз, який, за розмірковуваннями М. Тетчер, мав призвести до появи єдиного європейського уряду [30, с. 760; 13, с. 164]. До того ж М. Тетчер не підтримувала ідею, яку доводили

приблизники інтеграції, що європейське співтовариство зможе стримати «німецького гіганта». На думку М. Тетчер, в Європі в кращому випадку буде домінувати франко-німецький союз, в гіршому – об'єднана Німеччина [30, с. 748, 791].

Позиція М. Тетчер з приводу членства колишньої НДР в ЄЕС полягала у відкиданні можливості Східної Німеччини невідкладно увійти до складу ЄЕС, що було додатковим проявом чинення перепон прем'єр-міністром стосовно німецького об'єднання. Наголошуючи на необхідності «перехідного періоду», під час якого будуть вирішенні всі проблемні питання, прем'єр-міністр називала дві причини: проблему доведення економіки НДР до стандартів ЄЕС та питання, хто за це буде платити [18, с. 114].

В інтерв'ю газеті «Санді Телеграф» М. Тетчер зазначала, що країна, яка знаходилася понад 60 років під правлінням націонал-соціалістів і комуністів, мала економічні структури, які не відповідали стандартам ЄЕС і, отже, просто не могла бути інтегрована одразу [29]. З приводу іншого аспекту, британський прем'єр-міністр акцентувала, що вона буде чинити опір збиранню додаткових коштів з Великої Британії до бюджету ЄЕС для фінансування німецького об'єднання [12].

Слід зазначити, що позиція прем'єр-міністра на початку 1990 р. відповідала концепції Форін Офісу з цього питання. Виступаючи проти швидкого вступу НДР до ЄЕС, фахівці зовнішньополітичного відомства виходили з переконання, що такий рух вимагатиме довгих та складних переговорів подібно тим, які були при вступі до ЄЕС інших країн. Ця точка зору підкріплювалася рішенням Європейської Ради, прийнятим в лютому 1988 р.: до завершення формування єдиного ринку в 1992 р. не будуть прийматися нові члени [31, с. 66].

Міністр закордонних справ Д. Хьорд під час промови в Фондації Конрада Аденауера в Бонні 6 лютого 1990 р. зазначав, що відносно європейського співтовариства «очевидно, що не може бути місяця для командної економіки. Стан, в якому перебуває НДР, а це повна залежність від субсидій і державних дотацій, потребує бути радикально зміненим і для цього потрібний перехідний період» [28, с. 266].

Однак з середини лютого 1990 р. стало очевидним, що збільшення ЄЕС за рахунок Східної Німеччини є особливим випадком. За переконаннями представників Європейської Комісії і особливо голови Ж. Делора, стало зрозумілим, оскільки Східна Німеччина мала об'єднатися із Західною Німеччиною на основі статті 23 Основного Закону, яка передбачала збільшення ФРН, а не створення нової держави, зміни до договорів ЄЕС не були потрібні [15, с. 177].

З середини лютого 1990 р. Форін Офіс приєднався до позиції Європейської Комісії, що Східна Німеччина мала увійти до ЄЕС якомога раніше і перехідні періоди мали бути зведені до мінімуму [22]. Проявом цього стали виступи Д. Хьорда, наприклад, у британській консервативній асоціації в березні 1990 р., у відповідях КЗС палати общин у квітні 1990 р. [17, с. 17]. Така позиція Форін офісу відповідала поглядам уряду Бонну та Європейської Комісії і була підтверджена на саміті Європейської Ради в Дубліні в квітні 1990 р.

Як бачимо, розроблений протягом першої половини 1990 р. британський курс щодо об'єднання Німеччини

полягав у підтримці членства об'єднаної Німеччини в НАТО з добровільним зреченням альянсу розмішувати на території колишньої НДР німецькі збройні сили; вимогах гарантування об'єднаною Німеччиною існуючих кордонів та підтримки входження Східної Німеччини до складу ЄЕС. Не дивлячи на наявну скептичну позицію М. Тетчер щодо проблемних питань німецького об'єднання, спостерігався перехід прем'єр-міністра від уповільнюючої тактики щодо німецького об'єднання до допомоги у вирішенні проблемних питань з представниками СРСР, Польщі.

#### Список використаних джерел

1. Гогунська Т. О. Формування та реалізація зовнішньополітичних принципів кабінетів М. Тетчер на європейському та американському напрямках (1979–1990 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Т. О. Гогунська. – О., 2003. – 20 с.
2. Каракуц А. М. Політика великих держав щодо об'єднання Німеччини (1989–1994 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / А. М. Каракуц. – Донецьк, 2011. – 20 с.
3. Коваленко Л. В. «Німецьке питання» в зовнішній політиці Великобританії (28 січня – 9 листопада 1989 р.) / Л. В. Коваленко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. – Рівне: РІС КСУ, 2010. – Вип.9. – С.22–29.
4. Коваленко Л. В. «Німецьке питання» в зовнішній політиці Великобританії (9 листопада 1989 р. – 6 лютого 1990 р.) / Л. В. Коваленко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» / Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. – Рівне: РІС КСУ, 2011. – Вип.12. – С.88–94.
5. Коваленко Л. В. Визначення формули обговорення німецького об'єднання 1990р.: «4+0», «2+0», «33+2» чи «2+4» / Коваленко Л. В. // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: статті та матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора Г. Л. Бондаревського, 7–8 квітня 2010 р. / Під ред. М. С. Буряна. – Луганськ, 2010. – С.209–215.
6. Коваленко Л. В. Чекверський семінар М. Тетчер 1990 р. у німецькому векторі зовнішньої політики Великобританії / Коваленко Л. В. // Берлінський мур: історія та сучасність (до 20-ї річниці падіння Залізної завіси): матеріали науково-практичної конференції, 9 листопада 2009 р. – Запоріжжя, 2009. – С.11–15.
7. Крушинський В. Ю. Британська Європа чи європейська Британія: Великобританія в європейських інтеграційних процесах / В. Ю. Крушинський; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 214 с.
8. Неприцький О. А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / О. А. Неприцький. – Х., 2003. – 20 с.
9. Яковенко Н. Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Н. Л. Яковенко. – К.: Науковий світ, 2003. – 227 с.
10. Яковенко Н. Л. Європейська інтеграційна політика Великої Британії та міжнародні чинники її формування (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Н. Л. Яковенко. – Донецьк, 2005. – 38 с.
11. Alle gegen Deutschland – nein! Interview mit der britischen Premierministerin Margaret Thatcher // Der Spiegel, 26 March 1990. – P.183.
12. Anderson Br. «There is so much more to do» / Bruce Anderson // Sunday Telegraph. – 1990, March 25. – P.5.
13. European Community // Survey of Current Affairs. – 1990. – Vol.20. – №5. – P.164–166.
14. FCO Paper. Germany and NATO [PREM: Internal Situation in East Germany]. 9 February 1990 // Documents on British Policy Overseas. – L.: Routledge, 1984. – Series III, Vol. VII: German Unification, 1989–1990 / Ed. by Patrick Salmon, Keith Hamilton, Stephen Robert Twigge. – 2010. – P.282–285.
15. German unification: process & outcomes / ed. by M. Donald Hancock and Helga A. Welsh. – Boulder; Oxford: Westview Press, 1994. – 393 p.
16. German Unification and East–West Relations // Survey of Current Affairs. – 1990. – Vol.20. – №4. – P.130–131.

17. House of Commons. Session 1989–1990. Foreign Affairs Committee. The Status of the German states. Minutes of Evidence. – 4 April, 1990. – Foreign and Commonwealth Office (RtHon Douglas Hurd, CBE, MP, Mr. John Weston, CMG and Mr. John Kerr, CMG). Ordered by the House of Commons to be printed 4 April 1990. – Published on microfiche by Chadwyck–Healey Ltd, Cambridge, 1990. – HC335–i. – 18 p.
18. Jackisch K. Britain and the German Question: the decision-making process within the British Government on German Unification in 1989/90: Ph.D. Thesis / Klaus Rainer Jackisch. – L., 1996. – 476 p.
19. Kohl H. Erinnerungen (1982–1990) / Helmut Kohl. – München: Droumer, 2005. – 1134 s.
20. Letter from Mr Powell (No.10) to Mr Wall. 10 February 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.285–286.
21. Letter from Mr Powell (No.10) to Mr Wall. 14 February 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.294–297.
22. Mr Hurd to HM Representatives Overseas. 28 February 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.319.
23. Mr Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Prime Minister's Message to Chancellor Kohl: Telecon Budd/ Keefe. 7 March 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas... – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.327.
24. Mr Hurd to Sir R. Braithwaite (Moscow). 4 April 1990 [WRG 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.367–368.
25. North Atlantic Treaty Organisation // Survey of Current Affairs. – 1990. – Vol. 20. – №6. – P.199–204.
26. Oral Answers to Questions. Prime Minister. Engagements (12 June 1990) // Parliamentary Debates (Hansard). Sixth Series. Vol.174. House of Commons. Official report. Third session of the fiftieth parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland thirty-eight year of the reign of Her Majesty Queen Elizabeth II. Session 1989–1990. – Comprising Period 11 June – 11 June 1990. – L.: Her Majesty's Stationery Office, 1990. – Col. 131–153.
27. Roboczy zapis rozmowy Prezesa Rady Ministrów Tadeusza Mazowieckiego z premierem Wielkiej Brytanii panią Margaret Thatcher w Londynie 12 lutego 1990 r. // Polska wobec zjednoczenia Niemiec 1989–1991: dokumenty dyplomatyczne / Dominik Pick. – Warszawa: Wydawn. Nauk. «Scholar», 2006. – S.193–197.
28. Speech by Mr Hurd to the Konrad Adenauer Foundation. 6 February 1990 // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.264–267.
29. Thatcher interview / Michael Jones // Sunday Times. – 1990, 25 February. – P.3.
30. Thatcher M. The Downing Street Years, 1979–1990 / Margaret Thatcher. – L.: Harper Collins Publishers, 1993. – 914 p.
31. Tsoukalis L. The New European Economy / Loukas Tsoukalis. – [2nd ed.]. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 380 p.
6. Kovalenko L. V. Chekverskij seminar M. Tetcher 1990 r. u nimeckomu vektoru zovnishnjoj polityki Velikobritanii / Kovalenko L. V. // Berlinskij mur: istorija ta suchasnist (do 20–i richnicy padinnya Zaliznoi zavisy): materialy naukovy–praktynochnoi konferencii, 9 lystopada 2009 r. – Zaporizhzhya, 2009. – S.11–15.
7. Krushinskij V. Ju. Brytanska Jevropa chy jevropejska Brytanija: Velikobritanija v jevropejskijh integracijanyh procesah / V. Ju. Krushinskij; Kyjivskij nacionalnyj un–t im. Tarasa Shevchenka. – K.: VPC «Kyjivskij universytet», 2003. – 214 s.
8. Nepryckij O. A. Velyka Brynabija ta jevropejska integracija (90–ti rr. XX st.): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.02 «Vsesvitnija istorija» / O. A. Nepryckij. – H., 2003. – 20 s.
9. Jakovenko N. L. Velyka Brynabija v suchasnij systemi mizhnarodnyh vidosyn: zajavka na jevropejske liderstvo / N. L. Jakovenko. – K.: Naukovyj svit, 2003. – 227 s.
10. Jakovenko N. L. Jevropejska integracijna polityka Velykoi Brytanii ta mizhnarodni chynniki ii formuvannya (druga polovyna XX – pochatok XXI st.): avtoref. dis. ... dokt. ist. nauk: spec. 07.00.02 «Vsesvitnija istorija» / N. L. Jakovenko. – Donetsk, 2005. – 38 s.
11. Alle gegen Deutschland – nein! Interview mit der britischen Premierministerin Margaret Thatcher // Der Spiegel, 26 March 1990. – P.183.
12. Anderson Br. «There is so much more to do» / Bruce Anderson // Sunday Telegraph. – 1990, March 25. – P.5.
13. European Community // Survey of Current Affairs. – 1990. – Vol.20. – №5. – P.164–166.
14. FCO Paper. Germany and NATO [PREM: Internal Situation in East Germany]. 9 February 1990 // Documents on British Policy Overseas. – L.: Routledge, 1984. – Series III, Vol. VII: German Unification, 1989–1990 / Ed. by Patrick Salmon, Keith Hamilton, Stephen Robert Twigge. – 2010. – P.282–285.
15. German unification: process & outcomes / ed. by M. Donald Hancock and Helga A. Welsh. – Boulder; Oxford: Westview Press, 1994. – 393 p.
16. German Unification and East–West Relations // Survey of Current Affairs. – 1990. – Vol.20. – №4. – P.130–131.
17. House of Commons. Session 1989–1990. Foreign Affairs Committee. The Status of the German states. Minutes of Evidence. – 4 April, 1990. – Foreign and Commonwealth Office (RtHon Douglas Hurd, CBE, MP, Mr. John Weston, CMG and Mr. John Kerr, CMG). Ordered by the House of Commons to be printed 4 April 1990. – Published on microfiche by Chadwyck–Healey Ltd, Cambridge, 1990. – HC335–i. – 18 p.
18. Jackisch K. Britain and the German Question: the decision-making process within the British Government on German Unification in 1989/90: Ph.D. Thesis / Klaus Rainer Jackisch. – L., 1996. – 476 p.
19. Kohl H. Erinnerungen (1982–1990) / Helmut Kohl. – München: Droumer, 2005. – 1134 s.
20. Letter from Mr Powell (No.10) to Mr Wall. 10 February 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.285–286.
21. Letter from Mr Powell (No.10) to Mr Wall. 14 February 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.294–297.
22. Mr Hurd to HM Representatives Overseas. 28 February 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.319.
23. Mr Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). Prime Minister's Message to Chancellor Kohl: Telecon Budd/ Keefe. 7 March 1990 [WRL 020/1] // Documents on British Policy Overseas... – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.327.
24. Mr Hurd to Sir R. Braithwaite (Moscow). 4 April 1990 [WRG 020/1] // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.367–368.
25. North Atlantic Treaty Organisation // Survey of Current Affairs. – 1990. – Vol. 20. – №6. – P.199–204.
26. Oral Answers to Questions. Prime Minister. Engagements (12 June 1990) // Parliamentary Debates (Hansard). Sixth Series. Vol.174. House of Commons. Official report. Third session of the fiftieth parliament of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland thirty-eight year of the reign of Her Majesty Queen Elizabeth II. Session 1989–1990. – Comprising Period 11 June – 11 June 1990. – L.: Her Majesty's Stationery Office, 1990. – Col. 131–153.
27. Roboczy zapis rozmowy Prezesa Rady Ministrów Tadeusza Mazowieckiego z premierem Wielkiej Brytanii panią Margaret Thatcher w Londynie 12 lutego 1990 r. // Polska wobec zjednoczenia Niemiec 1989–1991: dokumenty dyplomatyczne / Dominik Pick. – Warszawa: Wydawn. Nauk. «Scholar», 2006. – S.193–197.

## References

1. Gogunskaja T. O. Formuvannya ta realizacija zovnishnopolitychnykh pryncypiv kabinetiv M. Tetcher na jevropejskomu ta amerikanskomu napryamkah (1979–1990 rr.): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.02 «Vsesvitnija istorija» / T. O. Gogunskaja. – O., 2003. – 20 s.
2. Karakuc A. M. Polityka velykyh derzhav shodo objednannya Nimechchyny (1989–1994 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.02 «Vsesvitnija istorija» / A. M. Karakuc. – Donetsk, 2011. – 20 s.
3. Kovalenko L. V. «Nimecke pytannya» v zovnishnij polityci Velykobritanii (28 sichnya – 9 lystopada 1989 r.) / L. V. Kovalenko // Slovyanskij visnyk: zbirnyk naukovykh prac. Serija «Istorychni ta politychni nauki» / Rivnenskij instytut slovjanoznavstva Kijivskogo slavistychnogo universytetu. – Rivne: RIC KSU, 2010. – Vyp.9. – S.22–29.
4. Kovalenko L. V. «Nimecke pytannya» v zovnishnij polityci Velykobritanii (9 lystopada 1989 r. – 6 lyutogo 1990 r.) / L. V. Kovalenko // Slovyanskij visnyk: zbirnyk naukovykh prac. Serija «Istorychni ta politychni nauki» / Rivnenskij instytut slovjanoznavstva Kijivskogo slavistychnogo universytetu. – Rivne: RIC KSU, 2011. – Vyp.12. – S.88–94.
5. Kovalenko L. V. Vyznachennya formuly obgovorennja nimeckogo objednannya 1990 r.: «4+0», «2+0», «33+2» chy «2+4» / Kovalenko L. V. // Vsesvitnija istorija ta aktualni problem mizhnarodnyh vidnosyn: statii ta materialy Mizhnarodnoi naukovy–praktynochnoi konferencii, prysvyachenoj pamjati profesora G. L. Bondarevskogo, 7–8 kvitnya 2010 r. / Pid red. M. S. Buryana. – Lugansk, 2010. – S.209–215.

28. Speech by Mr Hurd to the Konrad Adenauer Foundation. 6 February 1990 // Documents on British Policy Overseas. – Series III, Vol. VII. – 2010. – P.264–267.

29. Thatcher interview / Michael Jones // Sunday Times. – 1990, 25 February. – P.3.

30. Thatcher M. The Downing Street Years, 1979–1990 / Margaret Thatcher. – L.: Harper Collins Publishers, 1993. – 914 p.

31. Tsoukalis L. The New European Economy / Loukas Tsoukalis. – [2nd ed.]. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 380 p.

**Kovalenko L. V.**, candidate of historical sciences, associate professor of Faculty of the World History and International Relations, Zaporizhzhya National University (Ukraine, Zaporizhzhya), kovalenkozn@gmail.com

#### Policy of Great Britain towards Unification of Germany (13 February – 5 May 1990)

The article is devoted to the official UK course towards Germany unification from Ottawa meeting in February 1990 to May–September 1990, when the course was realized during diplomatic negotiations «2+4». The author on the basis of declassified sources of Foreign Office, using comparative, issue–chronological methods states that British course towards the unity of the FRG and the GDR consists: the support of the membership of a united Germany in the NATO with refusal to deploy on the territory of the former GDR non–German armed forces; demands from the united Germany to guarantee the existing borders, the support of the East Germany entrance into the EEC. Despite skeptical attitude of M. Thatcher regarding German unification, there was transformation from her delaying tactics of unification to help in resolving problematic issues with the Soviet Union and Poland.

**Keywords:** unification, negotiations «2+4», borders, prime–minister, Foreign Office.

**Коваленко Л. В.**, кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории и международных отношений, Запорожский национальный университет (Украина, Запорожье), kovalenkozn@gmail.com

#### Политика Великобритании относительно объединения Германии (13 февраля – 5 мая 1990 г.)

Исследовано официальную политику Великобритании относительно объединения Германии в период с Оттавской встречи в феврале 1990 г. до реализации курса в ходе дипломатических переговоров в формате «2+4» в мае–сентябре 1990 г. Автор статьи на основе анализа рассекреченных документов Форин Офиса, применения компаративного, проблемно–хронологического метода приходит к выводу, что разработанный на протяжении первой половины 1990 г. британский курс относительно объединения ФРГ и ГДР состоял в поддержке членства объединенной Германии в НАТО с добровольным отказом альянса размещать на территории бывшей ГДР негерманские вооруженные силы; требованиях гарантий со стороны объединенной Германии существующих границ и поддержки вхождения Восточной Германии в состав ЕЭС. Не смотря на существующую скептическую позицию М. Тетчер относительно проблемных вопросов германского объединения, наблюдался переход премьер–министра от сдерживающей тактики относительно германского объединения к помощи в разрешении проблемных вопросов с СССР и Польшей.

**Ключевые слова:** объединение, переговоры «2+4», границы, премьер–министр, Форин офис.

\* \* \*

УДК 902

**Alakbarov V.**,  
employee, Science exposition department, Institute  
of Archaeology and Ethnography of Azerbaijan  
(Azerbaijan, Baku), valeh\_elekberli@yahoo.com

#### POTTERY PRODUCTION AT NEOLITHIC GÖYTEPE (WEST AZERBAIJAN)

To conclude research on the Shomutepe–Shulaveri culture of the first half of the 6th mill. BC is increasing and many questions, site planning, ceramic technology and stone tools have been progressively clarified. However, some questions still remainless thoroughly explored. From this point of view, the study of Shomutepe–Shulaveri pottery is very important shed light on the origin of the pottery production in Southern Caucasus and its dissemination, as well as on the technological level and interregional relations.

The studies of the pottery assemblages of Göytepe is of great importance to understand the above–mentioned issues not only in Caucasus but also in Near East. The shape, surface treatment and decoration of Göytepe pottery show similarities between the 6th millenium BC Neolithic pottery in the Caucasian region and even at the end of the 7th and beginning of the 6th millenium BC.

**Keywords:** Göytepe, pottery, Southern Caucasus, Near East, Neolithic.

(стаття друкується мовою оригіналу)

This paper presents the results of the studies carried out on the pottery assemblages of Göytepe found from (2008) the first season of excavation year until 2015. The neolithic settlement of Göytepe is situated in the West Azerbaijan in the Tovuz region is one of the largest mounds known in the Middle Kura Valley. The occupation at Göytepe dates back to the beginning of the 6th millennium BC. Archaeological investigations revealed 11m of Neolithic deposits consisting of 14 occupational levels, all of which are assignable to the Shomutepe–Shulaveri culture without any breaks in occupation [1, p. 283–286]. The architecture is characterized by circular buildings with a diameter of approximately 2 m measuring up to 3.5 m in diameter were often connected with wing walls [2, p. 74].

Pottery was found in all levels. In this paper however we focus on the materials from level I to V. Basically, pottery assemblages found during the excavation years constitute ca. 10000 sherds which consist of unrestorable fragments, some vessels, rim to base, rims and bases dating to the Neolithic period. All ceramics are handmade [3, p. 5].

Göytepe pottery assemblage can be classified according to different tempering materials [4, p. 30]. Organic and mineral–tempered pottery was found in almost the same quantity. But mineral–tempered pottery slightly diminished in the upper levels [5, p. 53]. Moreover, plant–tempered fabrics often included minerals such as sand, sometimes basalt and even obsidian [2, p. 75]. The most common mineral tempering are sand, chamotte and basalt, while mica, calcite and quartz occur more seldom.

The surface treatments comprise polishing, slipping and painting. Very few fragments painted with a monochrom pattern around the vessels' neck [4, p. 30]. Applied or relief decorations, a typical feature of the Shomutepe–Shulaveri ceramics are also confirmed.

According to surface treatments and the presence/absence of decorations, the pottery assemblages of Göytepe might be subdivided into six groups. The first group included slipped, painted and polished wares; the second group plain wares; the third group wiped wares; the fourth group applied decoration wares; the fifth group bitumen painted and bitumen covered wares; the sixth group impressed wares.

1) The vast majority of unearthed sherds has been classified as slipped, painted and polished wares in I group (Photos 1–2). Very large difference the amount of inclusions characterize of this group. Mineral temper is small to medium size and rare, medium and dense quantity of sand, mica, obsidian and basalt. The majority of ceramics especially, painted, slipped and burnished fragments are made with medium to heavy chaff–tempered fabrics mixed with small quantity of very few fine mica, fine white inclusions, possibly quartz or limestone as well as fine mineral inclusions are less common. Moreover, very small sand also visible mixed with chaff–tempered fabrics and they might be natural component of the clays chosen to make the pottery in this group. Very oftenly, the high presence of vegetal temper gives vessels a chaff–faced appearance.

The surface of these vessels is often well finished. The application of slip is common. Both slipped and unslipped vessels are sometimes polished to obtain a very shiny appearance. In some fragments the surface covered with matte, cream colored slip and then polished. Also red painted